

omsorgen om den politiska liberalismen alltför mycket fått stått tillbaka för omsorgen om den ekonomiska tolkningen av frihetsläran.

REFERENSER

- Caramani, Daniele, 2017. "Will vs reason – the populist and technocratic forms of political representation and their critique to party government", *American political science review*, 111 (1): 54-67.
- Dahl, Robert A., 1989. *Democracy and its critics*. Yale University Press.
- Forsskål, Peter, [1759] 2009. *Tankar om borgerliga friheten – originalmanuskriptet med bakgrundsteckning*. Stockholm: Atlantis.
- Inglehart, Ronald F. & Pippa Norris, 2016. *Trump, Brexit, and the rise of populism – economic have-nots and cultural backlash*. Harvard Kennedy School, Research Working Paper 16/26.
- Schmitt, Carl, [1923] 2016. *Die geistesgeschichtliche Lage des heutigen Parlamentarismus*. 10. Auflage. Berlin: Duncker & Humblot (eng. *The crisis of parliamentary democracy*. MIT Press, 1985).
- Shklar, Judith N., [1989] 1998. "Liberalism of fear", s. 3-20 i J. N. Shklar, *Political thought and political thinkers*. University of Chicago Press.
- Spangenberg, Carl Gustaf, 2009. "Tankar om den borgerliga friheten – Peter Forsskåls skrift om tryckfriheten 250 år", s. 7-29 i *Nya professorer – installation hösten 2009* (= Skrifter rörande Uppsala universitet. B Inbjudningar, 159).
- Sverker Gustavsson är professor i statskunskap vid Uppsala universitet.
E-post: sverker.gustavsson@statsvet.uu.se

Diskursanalys, mönster, verklighet och makt Svar till Li Bennich-Björkman

Kristina Boréus

Li Bennich-Björkmans (LBB) inlägg "Samhällsvetenskaplig forskning. Söndrade vi falla?" i *Statsvetenskaplig tidskrift* 2/2017 är intressant och ovanligt eftersom vi sällan diskuterar vetenskapsteoretiska utgångspunkter, hur vi (inte) borde forska eller vad som alls kan anses vara forskning.¹ Det är fint att någon klättrar upp i det högsta tornet för att reflektera över utsikten över andra torn. Jag är enig med LBB om vikten av att samhällsvetare både påstår något om samhället och når ut med det utanför akademien. Och jag håller med Sofia Näsström i hennes replik i förra numret om att det finns brännande samhällsproblem där vi som forskare borde göra allt för att vara relevanta. Det är vi tyvärr inte alltid. Jag instämmer också med LBB i att *gated communities* inom samhällsvetenskap är problematiskt. Pegasryktande tycker jag med Korpi och LBB är både tråkigt och improduktivt. Jag håller även med om att ifall en vetenskapsteoretisk ansats leder till total relativism fungerar den inte som utgångspunkt för meningsfull samhällsvetenskap.

Om det jag håller med kommer jag inte att diskutera här. Istället ska jag argumentera mot tre påståenden om diskursanalys (DA) som LBB gör: (1) att DA inte skulle vara mönstersökande, (2) att kritisk eller annan diskursanalys skulle hävda att det inte finns någon verklighet och (3) att insikten om att vi som forskare utövar makt skulle vara oförenlig med att söka kunskap.

DISKURSANALYS

LBB urskiljer en strömning – den som risikerar att sänka statsvetenskapen som vetenskap – som hon benämner post-hermeneutik.

1 Jag vill tacka Ilkka Mäkinen och Bo Bengtsson för synpunkter på denna text och för diskussioner om det den handlar om.

Den har trängt in i disciplinen internationella relationer och i kritisk rasteori (eller kanske är kritisk rasteori ett utslag av den?). Jag är osäker på hur hon avgränsar den post-hermeneutiska strömningen och om alla eller bara vissa av de "pegaser" hon räknar upp är företrädare för den. I varje fall omfattar den diskursanalys, i synnerhet kritisk.²

"Kritisk diskursanalys", som vuxit fram i Foucaults efterföljd, är djupt problematisk enligt LBB och "har bidragit med ytterligare element till post-hermeneutiken" (s. 303). Vanligen syftar "kritisk diskursanalys" i litteraturen på CDA, *Critical Discourse Analysis*, utvecklad av bland andra lingvister Norman Fairclough och Ruth Wodak (Fairclough 1992, 2010; Wodak & Meyer 2009). Jag skulle beskriva denna inriktning som milt konstruktivistisk och mindre tydligt influerad av poststrukturalism än andra inriktningar av diskursanalys som används i samhällsvetenskap. Fairclough tar utgångspunkt i Roy Bhaskars kritiska realism som ju avvisar i varje fall radikalare former av konstruktivism (Fairclough 2010).

Jag gissar i och för sig att LBB inte syftar på CDA utan på någon annan typ av DA – men hon specificerar inte vilken. Här tar jag därför upp några olika typer av diskursanalys och hävdar först och främst att de alla är mönstersökande.

(1) *Diskursanalys är mönstersökande*

"[O]beroende, mönstersökande forskning ointetgörs. Mönster finns knappt ... Med den kritiska diskursanalysen som överlagring har post-hermeneutiken ... omöjliggjort forskning som kollektiv verksamhet", skriver LBB (s. 303). Den forskare som nämns av LBB som utgångspunkt för kritisk diskursanalys – och därmed för förfallet – är Foucault, som ju omnämns av praktiskt taget alla samhällsvetenskapliga diskursanalytiker, CDA-forskarna inte undantagna.

Jag vet inte om LBB förnekar det, men Foucault själv sökte mönster av idéer och handlingar på bestämda områden under olika tidsperioder. I *Vansinnets historia under den klassiska epoken* undersökte han bland annat vilka som spärrades in som vansinniga och de föreställningar som låg bakom denna praktik eftersom "det är nödvändigt att undersöka [sådana perceptioner] för att få veta vilken erfarenhet av vanvettet som var typisk för denna epok" (Foucault 1983 [1961]: 56).

I den andan arbetar ofta diskursanalytiker även om många nöjer sig med att undersöka texter och inte fördjupar sig i utomspråkliga praktiker. Inom diskurspsykologi söker man efter vad som benämns "tolkningsrepertoarer", "brett urskiljbara kluster av termer, beskrivningar och bildspråk, ofta samlade kring metaforer eller livfulla bilder" (Wetherell & Potter 1992: 90, min översättning) i avsikt att tolka hur något (som en grupp människor) tenderar att framställas i något sammanhang (till exempel av människor som kategoriserar sig själva annorlunda).

Det finns också DA med mer generaliserande tendenser, åtminstone om man ser till den behandlade materialmängden. Många kritiska diskursanalytiker arbetar med mycket textnära metoder (bland dem Fairclough och Wodak) men i och med utvecklingen av bättre programvara och tillgången till allt fler fulltextdatabaser använder numer en del av dessa forskare material med ibland tusentals texter för (delar av) sina kritiska diskursanalyser (Baker 2006).

Den vetenskapliga bedömningen av en genomförd diskursanalys handlar bland annat om att avgöra om analysen gör en rimlig tolkning av diskursen: finns tillräckligt många och bra textbelägg för att hävda att diskursen har bestämda drag, det vill säga har man verkligen frilagt ett mönster (till exempel gällande vilka kategoriseringar som görs och hur olika fenomen beskrivs och värderas)? I

² Jag är av olika skäl skeptisk till att kalla diskursanalys "post-hermeneutisk", men går inte in på klassificerings- och benämningdiskussionen här.

alla betygskommittéer för diskursanalytiska avhandlingar som jag ingått i har denna fråga ställts.

Diskursanalysens begränsning – inte som den teoretiskt beskrivs utan som den ofta av praktiska skäl genomförs – ligger inte i att man är ointresserad av mönster, utan i att materiella strukturers betydelse sällan verkligen kopplas till de språkligt diskursiva mönstren. Dock brukar man inte förneka existensen av en materiell verklighet, vilket för mig till nästa punkt.

(2) *Diskursanalys förnekar inte verkligheten*

”Det finns ingen verklighet att påstå något om [enligt post-hermeneutiken]”, skriver LBB (s. 303). Inga mer kända företrädare för olika inriktningar av DA skulle gå med på detta: inte Ernesto Laclau och Chantal Mouffe som företrädare av det som ofta benämns diskursteorin (Laclau & Mouffe 1985, 1990); inte Wetherell och Potter som föregångare inom diskurspsykologi (Wetherell & Potter 1992); inte Fairclough och Wodak som två av dem som utvecklade CDA; inte Carol Bacchi som har utvecklat en approach kallad ”What’s the problem represented to be?” (Bacchi 1999). De mer konstruktivistiska lagda (såsom Laclau och Mouffe) skulle hävda att materia och händelser (en sten som ligger på ett fält; en jordbävning) bara får *mening* genom hur vi tänker och resonerar kring dem. Däremot förnekar de inte att stenar eller jordbävningar finns och förekommer och att de har materiell substans och konsekvenser (Laclau & Mouffe 1985, 1990).

Den viktiga insikt man kan få genom att läsa författare som Foucault och Bacchi och som jag menar för ett stycke längre än antropologins konstaterande av att olika kulturer tolkar samhällsfenomen olika, är att vissa typer av fakta inte skulle existera utan sociala konstruktioner i vilka språket är centralt. Penningsystem, äktenskap, egendom och lågkonjunkturer är socialt konstruerade entiteter (vilket inte hindrar att de är kopplade till materia såsom sedlar eller mänskliga kroppar). Många sådana sociala entiteter skulle

inte kunna finnas om de inte uttrycktes i språk, såsom poäng i spel (se Searle (1995) om *institutional facts* och språkets roll i dessa).

Verkligheten finns alltså även för diskursanalytiker, kritiska och andra. Nu tror jag att den intressantare frågan att diskutera för oss som forskare inte är den ontologiska, utan den epistemologiska: vad kan vi veta och om vad kan vi som forskare hoppas bli överens? Om vi studerar samhällsvetenskapens historia ser det faktiskt inte så ljusst ut om målet är att vi ska bli eniga om hur samhället fungerar. Men det är långt från det konstaterandet till att vi som forskare inte skulle kunna ”gå utanför oss själva” eller att ”forskning som kollektiv verksamhet” skulle vara omöjliggjord (s. 303). Här finns en annan intressant diskussion som leder för långt för att gå in på här.

(3) *Vi kan både söka kunskap och utöva makt*

Ett grundantagande hos den kritiska diskursanalysen är, menar LBB, att allt benämmande, all kategorisering och all inramning är maktutövning: ”...vare sig som människa *eller som forskare* kan man undgå att, så fort benämmande sätter igång, själv vara en utövare av diskursiv makt” (s. 303). Om vi utgår från att LBB syftar på Foucault och Foucault-nära forskning, gör jag här en tolkning av detta med benämmande och kategorisering som jag menar är i Foucaults anda. Enligt Foucault bör man när man analyserar makt studera det system av distinktioner och skillnader som tillåter vissa att agera gentemot andras agerande (Foucault 1994: 344). Hur kategoriseringar görs är alltså viktigt. Samtidigt är han upptagen av *vilkas* och *vilket slags* benämmande som blir auktoritativt och bidrar till kunskapen.

Det här är, menar jag, en spännande och viktig insikt. Vilka kategoriseringar som görs i ett visst samhälle och vid en viss tid är synnerligen viktigt. Det finns en mångfald exempel på detta och ett stort antal studier som inspirerats av Foucaults analyser av kategorisering och makt. Ett exempel är

kategoriseringen av de "sinnesslöa" i Sverige på 1920- och 30-talen. Kategoriseringen i bland annat "debila", "imbecilla" och "idioter" var baserad på dåtidens forskning och vetenskap. Denna låg till grund för en indelning av människor i dessa och andra kategorier. Indelningen gjordes kliniskt bland annat med hjälp av så kallade intelligenskvotmätningar. Blev man kategoriserad som "imbecill" och dessutom som "asocial" riskerade man inspärning, och den kvinna som klassades som "sexuellt opålitlig" riskerade även sterilisering (se Boréus 2006, 2015).

Av detta följer att vi bör vara medvetna om att vi faktiskt kan utöva makt genom vår forskning. Om ingen lyssnar till oss blir den makten mycket begränsad; får den genomslag i offentligheten och i myndighetsutövningen och om den sätter sig i kulturen kan den vara enorm.

Men LBB menar att denna makt, som vi åtminstone ibland kan utöva som forskare, inte kan förenas med kunskapssökande: "Rollen som forskare [enligt post-hermeneutiken] innebär vidare att utöva makt, inte att undersöka" (s. 303). Jag kan dock inte se varför forskarrollen inte skulle kunna innebära båda samtidigt. Min slutsats är att vi ska fortsätta undersöka, men bör vara medvetna om vår potentiella makt och – i den mån vi alls når ut med våra kategoriseringar och andra kunskapsanspråk – bestämma hur vi vill använda den.

REFERENSER

- Bacchi, Carol, 1999. *Women, policy and politics: the construction of policy problems*. London: SAGE.
- Baker, Paul, 2006. *Using Corpora in Discourse Analysis*. London: Continuum.
- Boréus, Kristina, 2006. "Discursive discrimination of the mentally deficient in interwar Sweden", *Disability & Society* 21(5): 441-54.
- Boréus, Kristina, 2015. "Diskursanalys", s. 176-190 i Ahrne, Göran & Svensson, Peter (red.), *Handbok i kvalitativa metoder*. Stockholm: Liber.
- Fairclough, Norman, 1992. *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Fairclough, Norman, 2010. *Critical Discourse Analysis. A Critical Study of Language*. London: Longman.
- Foucault, Michel, 1983. *Vansinnets historia under den klassiska epoken*. Lund: Arkiv.
- Foucault, Michel, 1994. *Power. Essential Works of Foucault 1954-1984* (red. James D. Faubion). New York: The New York Press.
- Laclau, Ernesto & Mouffe, Chantal, 1985. *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*. London: Verso.
- Laclau, Ernesto & Mouffe, Chantal, 1990. "Post-Marxism without Apologies", i Laclau, Ernesto (red.), *New Reflections on the Revolution of Our Time*. London, New York: Verso.
- Searle, John R., 1995. *The Construction of Social Reality*. London: Penguin Books.
- Wetherell, Margaret & Potter, Jonathan, 1992. *Mapping the Language of Racism: Discourse and the Legitimation of Exploitation*. Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf.
- Wodak, Ruth & Meyer, Michael, 2009. "Critical discourse analysis: history, agenda, theory and methodology", i Wodak, Ruth & Meyer, Michael, *Methods of Critical Discourse Analysis*. LA, London, Singapore, New Delhi, Washington DC: SAGE.

Kristina Boréus är verksam vid Institutet för bostads- och urbanforskning (IBF), Uppsala universitet.
E-post: Kristina.boreus@ibf.uu.se